

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Φιλοσοφία στην Ευρώπη

ΤΟΜΟΣ Α

Η φιλοσοφία στην
Ευρώπη από τον 6ο
έως τον 16ο Αιώνα

Δρ. Κ. Αθανασόπουλος

Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Ελληνικό Δημόσιο

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Η Φιλοσοφία στην Ευρώπη από τον 6ο έως τον 16ο αιώνα

Β΄ ΕΚΔΟΣΗ

Σημείωση

Το ΕΑΠ είναι υπεύθυνο για την επιμέλεια έκδοσης και την ανάπτυξη των κειμένων σύμφωνα με τη Μεθοδολογία της εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης. Για την επιστημονική αριότητα και πληρότητα των συγγραμμάτων την αποκλειστική ευθύνη φέρουν οι συγγραφείς, κριτικοί αναγνώστες και ακαδημαϊκοί υπεύθυνοι που ανέλαβαν το έργο αυτό.

Α΄ ΕΚΔΟΣΗ

Copyright © 2001

Για την Ελλάδα και όλο τον κόσμο

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Οδός Παπαφλέσσα & Υψηλάντη, 26222 Πάτρα

Τηλ: (061) 314094, 314206, Φαξ: (061) 317244

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

του Τόμου

Η Φιλοσοφία στην Ευρώπη από τον 6ο έως τον 16ο αιώνα

Συντονιστής Επιστημονικού Έργου

Πασχάλης Κιτρομηλίδης

Ακαδημαϊκός Υπεύθυνος της Θεματικής Ενότητας

Γρηγόρης Μολύβας

Συγγραφή

Κωνσταντίνος Αθανασόπουλος

Κριτική Ανάγνωση

Δημήτρης Δημητράκος

Επιμέλεια στη μέθοδο της εκπαίδευσης από απόσταση

Ζωή Κατσιαμπούρα

Γλωσσική Επιμέλεια

Ζωή Κατσιαμπούρα

Καλλιτεχνική Επιμέλεια

Νίκος Λεοντόπουλος

Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση

Ζαμπία Καζάνα

Συντονισμός ανάπτυξης εκπαιδευτικού υλικού

και γενική επιμέλεια των εκδόσεων

ΟΜΑΔΑ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΕΑΠ/1997-2001

ISBN: 960-538-334-9

Σύμφωνα με τον Ν. 2121/1993, απαγορεύεται η συνολική ή αποσπασματική αναδημοσίευση του βιβλίου αυτού ή η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε μέσο, χωρίς την άδεια του εκδότη.

Β΄ ΕΚΔΟΣΗ

Copyright © 2008

Για την Ελλάδα και όλο τον κόσμο

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Πάροδος Αριστοτέλους 18, 26335, Περιβόλα Πατρών

Τηλ: (2610) 367300 / Φαξ: (2610) 367350

Για τη Β΄ αναθεωρημένη έκδοση επιπλέον των συντελεστών που πραγματοποίησαν την ανάπτυξη του διδακτικού υλικού της Α΄ έκδοσης, εργάστηκαν οι εξής:

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

της Β΄ έκδοσης του Τόμου

Η Φιλοσοφία στην Ευρώπη από τον 6ο έως τον 16ο αιώνα

Ακαδημαϊκός Υπεύθυνος του Προγράμματος Σπουδών

Λίλα Λεοντίδου

Καθηγήτρια Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου

Συντονιστής της Θεματικής Ενότητας, Επιστημονικός Επιμελητής

Βύρων Καλδής

Αναπληρωτής Καθηγητής Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου

Συγγραφή και Επιστημονική Επιμέλεια Επικαιροποίησης Β΄ έκδοσης

Δρ Κωνσταντίνος Αθανασόπουλος

Κριτική Ανάγνωση

(νέου συγγραφικού)

Γεώργιος Στείρης

Λέκτωρ Πανεπιστημίου Αθηνών

Γλωσσική Επιμέλεια

(νέου συγγραφικού)

Άννα Βλαχοδήμου

Καλλιτεχνική Επιμέλεια-Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση

Κ. Πλέτσας – Ζ. Κάραρη ΟΕ

Συντονισμός ανάπτυξης εκπαιδευτικού υλικού

και γενική επιμέλεια των εκδόσεων

ΟΜΑΔΑ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΕΡΓΟΥ ΕΑΠ

ISBN: 978-960-538-787-7

Σύμφωνα με το Ν. 2121/1993, απαγορεύεται η συνολική ή αποσπασματική αναδημοσίευση του βιβλίου αυτού ή η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε μέσο, χωρίς την άδεια του εκδότη.

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΟΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

ΤΟΜΟΣ Α

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ
ΑΠΟ ΤΟΝ 6ο ΕΩΣ ΤΟΝ 16ο ΑΙΩΝΑ

Β' ΕΚΔΟΣΗ
ΠΑΤΡΑ 2008

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ

Ο Κωνσταντίνος Αθανασόπουλος γεννήθηκε στην Αθήνα (Καματερό). Σπούδασε φιλοσοφία στον Καναδά (Brandon University, Manitoba) και στη Σκωτία (University of St. Andrews and University of Glasgow), από όπου έλαβε το διδακτορικό δίπλωμα στη Φιλοσοφία (University of Glasgow, Department of Philosophy). Έχει εκδώσει δύο βιβλία στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ένα στην ΕΠΟ 22 και ένα στην ΕΠΟ 31) και άλλα δύο σε εκδοτικούς οίκους των Αθηνών (ένα στη Νεώτερη Ηθική Φιλοσοφία και ένα στη Μεσαιωνική και τη Βυζαντινή Φιλοσοφία). Έχει δημοσιεύσει άνω των 25 άρθρων και εργασιών σε διεθνή περιοδικά, εγκυκλοπαίδειες, και τόμους συνεδρίων. Έχει λάβει μέρος σε διεθνή συνέδρια φιλοσοφίας στην Ελλάδα, τον Καναδά, τη Σκωτία, την Αγγλία, την Ιταλία, την Ελβετία, την Πολωνία, τη Ρωσία και τη Νότια Αφρική. Οι δημοσιεύσεις του διερευνούν κυρίως ζητήματα μεταφυσικής, ηθικής, επιστημολογίας, φιλοσοφίας του νου, πολιτικής φιλοσοφίας και αισθητικής. Έχει επίσης μεταπτυχιακό στην Εκπαίδευση (Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο) και έχει ερευνητικό ενδιαφέρον και σε αυτόν το χώρο (ειδικά στη Φιλοσοφία της Εκπαίδευσης). Έχει διδάξει Φιλοσοφία σε πανεπιστήμια στην Ελλάδα, στην Ιταλία, στη Σκωτία και στην Αγγλία. Αντιδρώντας στο πνεύμα των καιρών, βλέπει την ενασχόλησή του με τη φιλοσοφία όπως οι αρχαίοι Έλληνες, οι Μεσαιωνικοί και οι Βυζαντινοί έβλεπαν αντίστοιχα τη δική τους: Πιστεύει ότι ειδικά η Φιλοσοφία είναι ένας χώρος που δεν μπορεί και δεν πρέπει να ορίζεται και να περιορίζεται σε στενά χρονικά και θεματικά πλαίσια. Πιστεύει επίσης ότι όλοι οι κύριοι κλάδοι της Φιλοσοφίας συμπλέκονται και συνεργούν στην ολοκλήρωση του έργου ενός φιλοσόφου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή στη Θεματική Ενότητα	16
--------------------------------------	-----------

Πρόλογος	19
-----------------	-----------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η Αναγέννηση του Καρλομάγνου	21
-------------------------------------	-----------

Σκοπός	21
--------------	----

Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	21
---------------------------------	----

Έννοιες-Κλειδιά	21
-----------------------	----

Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	21
-------------------------------	----

Ενότητα 1.1

Τα κύρια χαρακτηριστικά της Αναγέννησης του Καρλομάγνου.....	22
--	----

Ενότητα 1.2

Οι κύριοι εκπρόσωποι της Αναγέννησης του Καρλομάγνου.....	24
---	----

Σύνοψη.....	28
-------------	----

Παράρτημα	29
-----------------	----

Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη.....	30
----------------------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ο Ιωάννης Σκώτος Εριγένης (810-π. 877)	31
---	-----------

Σκοπός	31
--------------	----

Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	31
---------------------------------	----

Έννοιες-Κλειδιά	31
-----------------------	----

Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	31
-------------------------------	----

	Ενότητα 2.1
Η πολιτισμική οριοθέτηση και η φιλοσοφία του Ιωάννη Σκώτου Εριγένη	32
	Ενότητα 2.2
Η μεταφυσική και επιστημολογική θεωρία του <i>De Divisione Naturae</i>	34
	Ενότητα 2.3
Η ηθική και η πολιτική φιλοσοφική θεωρία του <i>De Divisione Naturae</i>	37
Σύνοψη	40
Παράρτημα	41
Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη	42

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η επίδραση της ισλαμικής και εβραϊκής φιλοσοφίας στην Ευρώπη του Μεσαίωνα	43
Σκοπός	43
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	43
Έννοιες-Κλειδιά	43
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις	43
	Ενότητα 3.1
Η επίδραση της ισλαμικής φιλοσοφίας στην Ευρώπη τον Μεσαίωνα	45
3.1.1 Αλφαράμπι: ο πρώτος ισλαμικός αριστοτελισμός	48
3.1.2 Αβικέννας: ο ιδρυτής του ισλαμικού σχολαστικισμού	49
3.1.3 Αλγάζελ: ο πιστός στο Ισλάμ φιλόσοφος	53
3.1.4 Αβερρόης: ο αξεπέραστος ισλαμιστής σχολιαστής του Αριστοτέλη	53
	Ενότητα 3.2
Η επίδραση της εβραϊκής φιλοσοφίας στη Δυτική Ευρώπη	57
3.2.1 Αβικέβρων: ο εβραϊκός νεοπλατωνισμός και η πηγή της ζωής	57
3.2.2 Μαϊμονίδης: ο εβραϊκός αριστοτελισμός και η αμφισβήτηση της παράδοσης	58
Σύνοψη	60
Παράρτημα	61
Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη	63

Ο Άνσελμος και η διαμόρφωση των κυριότερων σχολών μεταφυσικής πριν την ακμή του σχολαστικισμού 65

Σκοπός	65
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	65
Έννοιες-Κλειδιά	65
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	65

Ενότητα 4.1

Ο Άνσελμος: η οντολογία και η λογική στην υπηρεσία της θεολογίας.....	66
---	----

Ενότητα 4.2

Η Σχολή της Σαρτρ: η εισαγωγή του αριστοτελικού υλομορφισμού και οι φραγμοί στην πολιτική εξουσία από τον φυσικό νόμο	71
4.2.1 Η κύρια μεταφυσική θέση της Σχολής: ο υλομορφισμός της	72
4.2.2 Η πολιτική θεωρία της Σχολής και ο Ιωάννης του Σαλίσμπερου	72

Ενότητα 4.3

Η Σχολή του Αγίου Βίκτωρος: ο μυστικισμός και η διαλεκτική του μέσου Μεσαίωνα ...	75
4.3.1 Χιου ο Γερμανός: ο μυστικός και συστηματικός δυϊστής	75
4.3.2 Ριχάρδος ο Σκώτος: ο άξιος συνεχιστής του έργου του Χιου	77
Σύνοψη.....	81
Παράρτημα	83
Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη	83

Οι επιφανέστεροι σχολαστικοί φιλόσοφοι του μέσου Μεσαίωνα: ο Μποναβεντούρα, ο Θωμάς Ακινάτης, ο Αιγίδιος Ρώμης, ο Ιωάννης Ντανς Σκώτος 85

Σκοπός	85
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	85
Έννοιες-Κλειδιά	85
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	86

Ενότητα 5.1

Ο Μποναβεντούρα: ο κατεξοχήν συστηματικός αυγουστίνειος αριστοτελιστής του Μεσαίωνα.....	87
5.1.1 Η αλληλοσυμπλήρωση της φιλοσοφίας και της θεολογίας.....	88
5.1.2 Η μεταφυσική ως ύψιστη φιλοσοφική ενασχόληση: η θεωρία της αρχετυποκρατίας	90
5.1.3 Η θεωρία των αρχετύπων και η επίδρασή της στη γνώση του καλού και του κακού, στην ελευθερία και στην πράξη.....	93
5.1.4 Ο υλομορφισμός του Μποναβεντούρα	94
5.1.5 Η θεωρία των αρχετύπων και η ύλη ως αιτία της εξατομίκευσης	95
5.1.6 Ο υλομορφισμός, οι σπερματικοί λόγοι και το φιλοσοφικό πρόβλημα της αθανασίας της ψυχής	98
5.1.7 Η επιστημολογία του Μποναβεντούρα	102
5.1.8 Η θεωρία του Μποναβεντούρα περί της ψυχής.....	103

Ενότητα 5.2

Ροβέρτος Γκροσσετέστ και Ρογήρος Βάκωνας: η αναθεώρηση της αριστοτελικής λογικής και η έμφαση στο πείραμα και στη δύναμη του ορθού και φωτισμένου λόγου	106
5.2.1 Γκροσσετέστ: ο κατεξοχήν φιλόσοφος του φωτός και της λογικής διαύγειας	106
5.2.2 Ρογήρος Βάκων: ο επιστημολόγος μυστικιστής κριτικός της αριστοτελικής αυθεντίας	108

Ενότητα 5.3

Ο Θωμάς Ακινάτης: η ύψιστη μορφή χριστιανικού και αριστοτελικού ρεαλισμού στον μέσο και ύστερο σχολαστικισμό.....	112
5.3.1 Ο δάσκαλος του Ακινάτη Αλβέρτος ο Μέγας.....	113
5.3.2 Οι απόψεις του Θωμά Ακινάτη για τη φιλοσοφία και τη σχέση της με θεολογία.....	114
5.3.3 Ακινάτεια μεταφυσική I: η υλομορφική θεωρία του Ακινάτη.....	116
5.3.4 Ακινάτεια μεταφυσική II: η διάκριση μεταξύ ουσίας και ύπαρξης	119
5.3.5 Οι αποδείξεις για την ύπαρξη του Θεού	121
5.3.6 Ακινάτεια ανθρωπολογία και επιστημολογία ή γνωσιοθεωρία.....	123

5.3.7 Η ηθική θεωρία του Θωμά Ακινάτη	129
5.3.8 Η πολιτική θεωρία του Θωμά Ακινάτη.....	131

Ενότητα 5.4

Ο Αιγίδιος της Ρώμης.....	134
5.4.1 Η μεταφυσική ακραία πραγματοκρατία ή ρεαλισμός του Αιγίδιου	134
5.4.2 Η μετριοπαθής επιστημολογική πραγματοκρατία ή ρεαλισμός του Αιγίδιου	136
5.4.3 Η πολιτική ακραία πραγματοκρατία ή ρεαλισμός του Αιγίδιου	136

Ενότητα 5.5

Ο Ιωάννης Ντανς Σκότος και η προσπάθεια για εύρεση της χρυσής τομής μεταξύ πραγματοκρατίας (ρεαλισμού) και ονοματοκρατίας (νομιναλισμού)	138
5.5.1 Η σκωτική διαφοροποίηση της θεολογίας από τη φιλοσοφία	138
5.5.2 Τα κύρια χαρακτηριστικά της σκωτικής μεταφυσικής	139
5.5.3 Η σκωτική επιστημολογία ή γνωσιοθεωρία	143
5.5.4 Η σκωτική λογική θεωρία	145
5.5.5 Η σκωτική ηθική και πολιτική θεωρία.....	146

Ενότητα 5.6

Τα σημαντικότερα ιστορικά και πολιτικά γεγονότα και οι εξελίξεις στον μέσο και ύστερο Μεσαίωνα (10ος-13ος αιώνας)	149
Σύνοψη.....	151
Παράρτημα	152
Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη	153

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Η κριτική στις μεταφυσικές σχολές του Μεσαίωνα και η πρόιμη Αναγέννηση: ο Όκκαμ, οι οκκαμιστές και οι αντίπαλοί τους κατά τον 14ο-16ο αιώνα	155
--	------------

Σκοπός	155
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	155
Έννοιες-Κλειδιά	155
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	156

Ενότητα 6.1

Οι οκκαμιστές: η επίθεση του μεσαιωνικού σκεπτικισμού και αγνωστικισμού εναντίον του ύστερου μεσαιωνικού αριστοτελισμού και νεοπλατωνισμού	157
6.1.1 Ο Ουίλλιαμ του Όκκαμ: ο κατεξοχήν σκεπτικός εμπειριστής και αγνωστικιστής του ύστερου Μεσαίωνα	157
6.1.2 Το αντικείμενο της μεταφυσικής	158
6.1.3 Η έννοια της ταυτοσημίας	158
6.1.4 Η οκκαμική λογική των όρων	159
6.1.5 Η οκκαμική αντίληψη για την αποδεικτική γνώση	162
6.1.6 Η οκκαμική ηθική και πολιτική θεωρία	163
6.1.7 Νικόλαος της Ωτρεκούρ: η τελειοποίηση της οκκαμικής λογικής	167
6.1.8 Η εξέλιξη του οκκαμισμού στην ύστερη μεσαιωνική Ευρώπη	169

Ενότητα 6.2

Ο Ζαν Μπουριντάν, ο Έκχαρτ και ο Νικόλαος Κουζάνος: η αριστοτελική και νεοπλατωνική απάντηση στον οκκαμικό σκεπτικισμό και αγνωστικισμό	171
6.2.1 Ο Ζαν Μπουριντάν: η αριστοτελική λογική απέναντι στον Όκκαμ	171
6.2.2 Ο Έκχαρτ: η ακμή του μεσαιωνικού γερμανικού μυστικισμού	172
6.2.3 Ο Νικόλαος Κουζάνος: η απάντηση της νεοπλατωνικής μεταφυσικής στον οκκαμικό αγνωστικισμό και σκεπτικισμό	174
Σύνοψη	176
Παράρτημα	177
Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη	178

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Η Αναγέννηση και ο σχολαστικισμός από τον 14ο έως τον 16ο αιώνα	179
Σκοπός	179
Προσδοκώμενα Αποτελέσματα	179
Έννοιες-Κλειδιά	179
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις	180

	Ενότητα 7.1
Το αναγεννησιακό κοσμοείδωλο	181
	Ενότητα 7.2
Η επίδραση των Βυζαντινών φιλοσόφων στην Πρώιμη και στη Μέση Ιταλική Αναγέννηση	185
	Ενότητα 7.3
Οι εξελίξεις στον θρησκευτικό χώρο και η επίδρασή τους στη φιλοσοφία της Αναγέννησης.....	195
	Ενότητα 7.4
Η εμφάνιση των αναγεννησιακών ιστοριογράφων και φιλοσόφων της ιστορίας	198
	Ενότητα 7.5
Η μεταφυσική, η επιστημολογία/γνωσιοθεωρία και η ηθική και πολιτική Φιλοσοφία κατά τη Μέση και την Ύστερη Ιταλική Αναγέννηση	200
	Ενότητα 7.6
Η Φιλοσοφία στην υπόλοιπη δυτική Ευρώπη κατά την Αναγέννηση.....	211
7.6.1 Η ανάπτυξη της μεταφυσικής, της λογικής και της γνωσιοθεωρίας ή επιστημολογίας.....	212
7.6.2 Η ανάπτυξη της ηθικής και πολιτικής Φιλοσοφίας.....	214
Σύνοψη	221
Παράρτημα	222
Βιβλιογραφία	225
Οδηγός για Περαιτέρω Μελέτη.....	237
Προσάρτημα 1	238
Προσάρτημα 2	240
Προσάρτημα 3	241
Βιβλιογραφία προσαρτήματος 3	261
Βιβλιογραφία τόμου	265